

κρίτου, καθοριστικοῦ «κατὰ τὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ στοχασμοῦ γιὰ τὴν προσέγγιση τοῦ προβλήματος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ» (σελ. 49). Ὅπως ἐπιτυχεῖς εἶναι οἱ κριτικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸν πλατωνικὸ Κρίτωνα, ὡς διάλογο ποὺ δὲν ἐστιάζεται μόνο στὴν ἐμμονὴ τοῦ Σωκράτη στὴ νομιμότητα (βλ. σσ. 185 ἐξ.). Τέταρτη ἀρετὴ τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ βαθιὰ γνώση ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῶν πηγῶν (ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας - τῆς ποίησης τοῦ Ὁμήρου, Ἡσιόδου, τῶν Τραγικῶν, τῆς σύγχρονης, τῆς Γραφῆς, τῆς φιλοσοφίας, ἀρχαίας, νεότερης, σύγχρονης, τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, τῆς νομολογίας, κ.ἄ.).

Χαρακτηριστικὸ τοῦ συγγράμματος εἶναι ὅτι τὰ ἀρχαῖα χωρία παρατίθενται μὲ ἀκρίβεια καὶ μεταφράζονται εὐστοχα σὲ ζωντανὸ νεοελληνικὸ λόγο ἢ συναρθερώνονται πρωτότυπα μὲ ἐξαγγελτικὲς προτάσεις σὲ ἐνιαῖο λόγο μὲ ἀρμοστήρα κάθε φορὰ ἓνα βασικὸ νόημα (βλ. π.χ. σσ. 164-165). Ὁ Κ. Μπέης πραγματεύεται τὰ θέματα τοῦ βιβλίου τοῦ «ὥσπερ ἀργυρογνώμων» κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Ἀριστοτέλη (Ρητ., Α 15, 1375a 30-32). Ἀπὸ τίς πολλαπλὲς ὁψεις τῆς θεώρησης αὐτῆς θὰ μείνω ἐδῶ σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ἀφθονα παραδείγματα ἐκτίμησης τῶν νοητικῶν δεδομένων, μὲ ἀναφορὰ στὴ ζωντανὴ πραγματικότητα: ὁ Κ. Μπέης, ἀφοῦ ἀναφέρει μία περίπτωση - ποὺ διέσωσε ὁ Τίτος Λίβιος-, ἐνδεικτικὴ τῆς προτεραιότητος τῶν θεϊκῶν κανόνων τοῦ φυσικοῦ δικαίου «ἀπέναντι στὶς αὐθαίρετες ἐπιταγὲς τῆς ἀνθρώπινης ἀλαζονείας», καταλήγει (Παρόμοια) «ὑπερήφανη ἀπάντηση ἔδωσαν ἔκτοτε ἐπανειλημμένως ἀγωνιστὲς τῆς ἀντίστασης ἐνώπιον τῶν στρατοδικείων τῆς αὐθαιρεσίας ἐχθρικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ἀρχῶν κατοχῆς τῆς χώρας» (σ. 175. Πβ. τὰ λεγόμενα, μὲ ἀφορμὴ τὸ μῦθο τοῦ Προμηθέα, γιὰ τὸ ἠθικὸ χρέος τοῦ προδρομικοῦ - ὑπεύθυνου πολίτη καὶ σκεπτόμενου ἀνθρώπου κάθε ἐποχῆς, σ. 218). Ἀπὸ τὰ ἄλλα κεφάλαια τοῦ βιβλίου θὰ σταχυολογήσω ἐπιλεκτικὰ κάποιες ἀξιοπρόσεκτες κριτικὲς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα, ὅπως εἶναι: ἡ διττὴ, θετικὴ καὶ ἀρνητικὴ, θεώρηση τῆς σοφιστικῆς, οἱ ἐνστάσεις στὴν κριτικὴ τοῦ Porrege γιὰ τὴν πλατωνικὴ οἰκειοπραγία, ὁ μὴ ἀποκλεισμός τῆς ἰσχύος τῶν ἀπόλυτων ἠθικῶν ἀξιῶν - ὅταν ἡ ἰσχύς αὐτὴ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὸν ὀρθὸ λόγο -, ἡ ἀναγνώριση σειρᾶς δικαϊκῶν ἀρχῶν, δεσμευτικῶν, ὅπως καὶ οἱ κανόνες τοῦ θετικοῦ δικαίου, οἱ εὐστοχες ἐνστάσεις στὴν κριτικὴ τοῦ Π. Κανελλόπουλου γιὰ τὴν ἀριστοτελικὴ μεσότη-
τα. Καὶ θὰ μεταφέρω αὐτούσια τὴ συμπερασματικὴ — συνοπτικὴ — θεώρηση τῶν τριῶν μεγεθῶν τῆς ἔρευνας, τοῦ δικαίου, τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς, τῆς δικαιοσύνης: «Κοινὸ σημεῖο (...) [τους] εἶναι ἡ θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ ἀξιολόγηση τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς. Ἡ κοινωνικὴ ἠθικὴ ἀξιολογεῖ μὲ βάση τὰ ἐκτιμητικὰ μέτρα τοῦ κατὰ τὸν ὀρθὸ λόγο ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὅπου (...) ὡς ἀγαθὸν θὰ πρέπει νὰ νοηθεῖ ὁ σωρεῖτης τῶν ἀξιῶν ποὺ συγκροτοῦν τὸ πρότυπο τοῦ ἐνάρετου ἀνθρώπου. Ἀντιθέτως ἡ δικαιοσύνη ἀξιολογεῖ μὲ βάση τὰ ἐκτιμητικὰ μέτρα τοῦ δικαίου ἢ τοῦ ἀδίκου, ὅπου ὡς δίκαιο νοεῖται ἡ μεσότης καὶ ἡ ἀναλογικότητα κατὰ τὴν στάθμιση τῶν συμπλεκόμενων ἀντιθέτων συμφερόντων (...) Καὶ οἱ ἠθικὲς ἀξίες (...) κινοῦνται στὴν πειστικὴ βάση τῆς ἀρχῆς τῆς μεσότητος (...). Τὸ δίκαιο ἀξιολογεῖ τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ μὲ μέτρο ἐκείνη τὴν ὀριοθέτηση τῶν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων, ποὺ συντελεῖ περισσότερο στὴ διαφύλαξη τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης (σσ. 484-5). Εἶναι φανερό ὅτι ὁ τρόπος προσέγγισης τῶν προβλημάτων ἀπὸ τὸν Κ. Μπέη κάνει τὸν ἀναγνώστη νὰ συνοδοιπορεῖ μὲ αἶσθημα συνεποῦς-καλόθυμα στὴ συνεχῆ περιπέτεια - πορείας ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ στὸ κακό, στὶς ἀπαντήσεις καὶ ἀνταπαντήσεις μέχρι τὴν τελικὴ διαλεκτικὴ σύνθεση.

Ἄννα Κελεσιδοῦ

Ὁ Νίτσε καὶ οἱ Ἕλληνες, Ἑποπτ. Τερέζα Πεντζοπούλου - Βαλαλά, Μτφρ. - Ἑπιμ. Ἰ. Σ. Χριστοδούλου, Ἐκδ. Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 156.

Μὲ τὸν τίτλο Ὁ Νίτσε καὶ οἱ Ἕλληνες παρουσιάζεται ἀπὸ τίς ἐκδόσεις «Ζήτηρος» μία ἀπὸ τίς πιὸ καλαίσθητες καὶ τεχνικὰ ἄρτιες ἐκδόσεις φιλοσοφικοῦ βιβλίου ποὺ ἔγιναν τὰ

τελευταία χρόνια στην Ελλάδα. Ανάλογο είναι το περιεχόμενο, που συγκροτείται από πέντε μελέτες, οι οποίες αναπτύσσουν φιλοσοφικούς προβληματισμούς και θέσεις που προέκυψαν μέσα από τη θεματική και τις εργασίες της Ημερίδας με θέμα «Ο Νίτσε και οι Έλληνες», που έγινε στη Θεσσαλονίκη τον Οκτώβριο του 1993 με συνεργασία του Τομέα Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. και του Ινστιτούτου Goethe Θεσσαλονίκης. Τη γενική εποπτεία της διεξαγωγής της ημερίδας όπως και της έκδοσης είχε η Καθηγήτρια της Φιλοσοφίας κ. Τ. Πεντζοπούλου - Βαλαλά. Οι συγγραφείς του βιβλίου, τρεις ξένοι και δύο Έλληνες Καθηγητές της Φιλοσοφίας, που έχουν αφιερώσει μεγάλο μέρος από το ερευνητικό και διδακτικό τους έργο στην έμβαθυνση στην νιτσεϊκή φιλοσοφία και στην αρχαία ελληνική σκέψη, καταγράφουν σ' αυτόν τον κομψό τόμο των 156 σελίδων τον δικό τους πρωτότυπο φιλοσοφικό λόγο και δίνουν ενδιαφέρουσες ερμηνείες.

Ο Καθηγητής Michailo Djuric (Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου), στη μελέτη του *Ο Nietzsche και οι Προσωκρατικοί*, διερευνά την πολυσυζητημένη σχέση του Nietzsche με τους Προσωκρατικούς και ανακαλύπτει νέες πτυχές της σχέσης αυτής, στηριζόμενος στη λεπτή διάκριση Μεταφυσικής και Φιλοσοφίας που διακρίνει στα πρώιμα κατάλοιπα του Γερμανού φιλοσόφου.

Στη μελέτη του *Nietzsche και Πλάτων-Nietzsche και Πλατωνισμός*, ο Καθηγητής Josef Simon (Πανεπιστήμιο Βόννης), εξετάζοντας παράλληλα τη σχέση του Heidegger και του Nietzsche με τη μεταφυσική, καταδεικνύει πως ο Πλάτων με τη θεωρία των Ίδεων, δηλαδή με τη θεμελίωση μιας καθολικής πρόσβασης στην «αλήθεια, αντιμετωπίζεται από τον Nietzsche ως ο θεμελιωτής της ευρωπαϊκής παρακμής». Αναλύοντας τη σχέση του Nietzsche με τον Πλατωνισμό, ο συγγραφέας επισημαίνει τη διαπίστωση του Nietzsche ότι η Ευρώπη οφείλει την «ένταση του πνεύματος» στον Πλατωνισμό και τον φορέα του Χριστιανισμού. Ο Πλατωνισμός, θέλοντας μέσω του λόγου να οδηγηθεί στην εξακρίβωση του είναι, προσπαθεί να το νοήσει και να το εκφράσει λογικά μεταβάλλοντάς το εκ νέου σε φαινόμενο.

Με αφορμή το «διάλογο» και τον «αφορισμό», τις χαρακτηριστικές μορφές φιλοσοφικής έκφρασης του Πλάτωνα και του Nietzsche, ο Καθηγητής Werner Stegmaier (Πανεπιστήμιο Greifswald), στη μελέτη του *Πλάτων και Nietzsche: Διάλογος και Αφορισμός*, ξαναβλέπει τη γραφή όχι μόνο ως μέσο αλλά ως όρισμό του φιλοσοφείν. Η γραφή, ως συγκρότηση συμβόλων που μπορούν να φέρουν στον κάθε αναγνώστη διαφορετικό κάθε φορά νόημα, φέρνει στο φως τον προσωπικό, ατομικό και ασύμμετρο χαρακτήρα του φιλοσοφείν. Ο συγγραφέας της μελέτης εξετάζει τις περιπτώσεις του Σωκράτη, του Πλάτωνα, του Nietzsche και του Derrida ως διαφορετικές λύσεις στο πρόβλημα από τη μία της ατομικότητας του φιλοσοφείν και από την άλλη της διάδοσης της φιλοσοφίας, με κοινό ωστόσο στόχο να μην προβάλλουν τον ιδιαίτερο στοχασμό ως καθολικά έγκυρο παρά να προσκαλούν αδιάλειπτα τον αναγνώστη στη φιλοσοφική πράξη.

Η Καθηγήτρια Τερέζα Πεντζοπούλου - Βαλαλά (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), στη μελέτη της *Nietzsche και Αριστοτέλης. Γύρω από τη Γέννηση της Τραγωδίας και την Ποιητική*, φωτίζει τη συνάντηση Nietzsche και Αριστοτέλη μέσα από τη σύλληψη του τραγικού. Εμβαθύνοντας στην *Ποιητική*, στο φως της *Γέννησης της Τραγωδίας*, και ξεπερνώντας την έξωτερική πρόθεση του Αριστοτέλη να συνοψίσει τους κανόνες γραφής της τραγωδίας, η συγγραφέας αναζητεί και βρίσκει στον Αριστοτέλη τον οντολογικό τόπο του τραγικού που συνίσταται στο «χαίρειν», στην «οϊκείαν ήδονήν», που δίνεται άμεσα μέσα από την τραγωδία, με τον τρόπο που δίνεται ή ίδια ή ζωή. Η στιγμή, στην τραγωδία, κατά την οποία, «παρά το είκός», γίνεται η ανατροπή της «κατά δόξαν» ακολουθίας των πράξεων, απαιτεί κατάφαση εκ μέρους του τραγικού ήρωα και μαζί του θεατή. Επομένως ο τόπος του τραγικού είναι για τον Αριστοτέλη τα ίδια τα «πράγματα», τα άνευ διδασκαλίας γεγονότα, και όχι οι λόγοι, και είναι ο τόπος όπου αναζητεί το τραγικό και ο Nietzsche: Η ζωή με τη δημιουργία, τις μεταμορφώσεις και την εκμηδένιση των μορφών της.

Ὁ Καθηγητὴς Δημήτρης Λαμπρέλλης (Ἀναπληρωτὴς Καθηγητὴς, Πάντειο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν), στὴ μελέτη τοῦ *Ὁ Nietzsche στὴν Ἑλλάδα. Ἐνα ὄνομα γιὰ ὅλα καὶ γιὰ τίποτα*, καταγράφει τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Nietzsche εἰσάγεται στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα στὴν Ἑλλάδα, μέσα ἀπὸ τὰ περιοδικὰ *Τέχνη* καὶ *Διόνυσος*, ὡς ἐκφραστὴς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐνὸς Ἑλληνισμοῦ ποὺ οἱ Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς δὲν γνωρίζουν καὶ τοῦ ὁποίου οὐσιαστικά βιώνουν τὴν παρακμὴ. Ὁ συγγραφέας δείχνει πῶς ὁ Nietzsche ἐμπλέκεται ὡς ἰδεολογικὸς σύμμαχος ἐνὸς ἐθνικισμοῦ ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴ τῶν ἀξιῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς ἀντίποδα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰδεολογικὸς ἀντίπαλος ἐνὸς ἐθνικισμοῦ ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ Ἑλληνοχριστιανισμοῦ. Μιὰ τρίτη παραλλαγὴ τῆς τύχης τοῦ φιλοσόφου, τὸν συνδέει μὲ ἕναν ρηχὸ «ἐστετισμό», ποὺ στηρίχτηκε στὴν παρουσίαση τοῦ Nietzsche ὡς φιλοσόφου ποὺ ἐξαίρει τὴν ποίηση καὶ τὴν τέχνη καὶ περιφρονεῖ τὸν ὀρθὸ λόγο καὶ τὴν ἐπιστῆμη. Μὲ τὴν ἐπὶ κλήση τοῦ ὀνόματος τοῦ Nietzsche γιὰ νὰ προβληθοῦν ἢ νὰ ἀπωθηθοῦν οἱ διαφορετικὲς καὶ ἀντιφατικὲς αὐτὲς θέσεις — ποὺ κάνει τὸ ὄνομα τοῦ φιλοσόφου νὰ εἶναι γιὰ «ὅλα» — ἐπέρχεται καὶ τὸ «τίποτα», ποὺ συνοδεύει τὴν ἄγνοια καὶ τὴν παρερμηνεῖα τοῦ στοχασμοῦ του.

Στυλιανὸς ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ

E. MOUTSOPOULOS, *La conscience de l'espace*, Aix-en-Provence, Orphys, Institutions Philosophiques Réunies, 1997, σελ. 210.

Ἡ πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Εὐαγγέλου Μουτσοπούλου, ἀντεπιστέλλοντος μέλους τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου, ἐγίνε τὸ 1967, ἀπὸ τὸν Ἐκδοτικὸ Οἶκο Orphys στὸ Aix-en-Provence καὶ σημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία. Τὸ ἔργο, ἐπὶ καιρὸ καὶ ἀναλλοίωτο μετὰ ἀπὸ τριάντα χρόνια, στὴν δευτέρη αὐτὴ ἐκδόσή του, εἶναι γραμμένο σὲ ὡραία γαλλικὴ, φιλοσοφικὴ καὶ λογοτεχνικὴ γλῶσσα. Περιέχει πλούσια βιβλιογραφία, σαράντα σελίδων καὶ πίνακα ποιητικῶν κειμένων δύο σελίδων. Στὸν πρόλογο, ὀρίζεται ἡ σχέση περιβάλλοντος χώρου καὶ παρατηρητοῦ καὶ σημειώνεται πῶς ὑπάρχει μιὰ διαλεκτικὴ στὴ φύση τοῦ δεσμοῦ τους καὶ διατυπώνεται ἡ ἀντίληψη πῶς ἡ διάρκεια εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς συνείδησης, ἐνῶ ὁ χώρος εἶναι ἀντικείμενο τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος. Στὴ συνείδηση εἰσβάλλει ἕνας πυρήνας τοῦ παρατηρούμενου χώρου.

Τὸ πρῶτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στὴν ἱστορία τῆς ἐννοίας τοῦ χώρου. Τὸ δεῦτερο στὴν ἐπαφὴ τῆς συνείδησης πρὸς τὸν χῶρο. Τὸ τρίτο στὶς χωρικές κατηγορίες. Τὸ τέταρτο, στὴν ὁργάνωση τοῦ χώρου (αἰσθητικὴ καὶ πρακτικὴ). Τὸ πέμπτο, στὴ δυναμικὴ τοῦ χώρου σὲ σχέση πρὸς τὸ πεπρωμένο. Ἔπονται τὰ συμπεράσματα. Ὁ Ὅμηρος θεωρεῖ τὸν κόσμον χῶρον περιορισμένον ἀπὸ ἕναν ὠκεανόν· ὁ Ἡσίοδος τὸν συνδέει πρὸς τὸ «χάος». Ὁ Ἀναξίμανδρος εἰσάγει τὴν ἐννοια τοῦ ἀπείρου στὴν ἀντίληψη περὶ κοσμοχώρου. Ὁ Πλάτων θεωρεῖ τὸ σύμπαν κλειστὸ στὸ ἐσωτερικὸ ἐνὸς χώρου, δίχως ὅρια, ἀλλὰ ὑποκείμενο σ' ἀρμονικοὺς νόμους καὶ ἀντιτιθέμενο πρὸς ἕνα δυναμικὸ κενόν. Περαιτέρω ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στὸν γεωμετρικὸ χῶρον τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Νεύτωνος, στὸν συνεχῆ χῶρον τοῦ Καρτέσιου καὶ στὸν ἀπειρο χῶρον τοῦ Leibniz, ἀλλὰ καὶ στὴν θεωρία τοῦ H. Poincaré, ὅπου ὁ τρισδιάστατος χῶρος ἐξηγεῖται μέσῳ τῶν αἰσθημάτων ἀφῆς τοῦ παρατηρητῆ καὶ εἶναι ὁμογενὴς καὶ ισότροπος, καὶ στὴν παγγεωμετρία τοῦ G. Bachelard, τῆς ὁποίας οἱ γεωμετρίες τοῦ Εὐκλείδη καὶ τοῦ Riemann εἶναι εἰδικὲς περιπτώσεις, δίχως νὰ παραβλέπονται οἱ σύγχρονες θεωρίες ὅπου ὁ χρόνος εἶναι μιὰ χωρικὴ διάσταση ποὺ ἐνώνει τὴν ἐννοια τοῦ χώρου μὲ τὴ μάζα καὶ τὴν κίνηση. Ἡ κριτικὴ τῶν θεωριῶν αὐτῶν ὁδηγεῖ σὲ μιὰν ἀντίληψη ὄντολογικῆς δυναμικότητος τοῦ χώρου. Ἐτσι, συνδεδεμένος πρὸς τὴν συνείδηση, ὁ χώρος καθίσταται «ἀνθρωπικός». Προϋπῆρχε τῆς συνείδησης, ἀλλὰ, ὅπως καὶ ὁ χρόνος, ἐνεργοποιεῖται ἀπὸ αὐτήν.